

SOCIAAL-ECONOMISCHE SCHETS VAN
DE RUILVERKAVELING
"SCHUINESLOOT-LUTTERSCHIEDING"

Nota no. 114

Afdeling Streekonderzoek
september 1957

§ 1. A l g e m e e n

Een sociaal-economische schets van een ruilverkavelingsgebied beoogt een samenvatting te geven van bestaand statistisch materiaal. Een dergelijke schets dient te worden beschouwd als niet meer dan een globale terreinverkenning.

Het voor de schets van de ruilverkaveling Schuinesloot-lutterscheiding benodigde materiaal werd voornamelijk op het Centraal Bureau voor de Statistiek verzameld uit de landbouwtellingen mei 1955, mei 1956 en december 1956. Dank zij de medewerking van enige plaatselijke deskundigen kon worden uitgegaan van de in het blok wonende grondgebruikers met ≥ 1 ha cultuurgrond. Voor zover deze grondgebruikers cultuurgrond buiten het blok hebben, moest dit worden medegemeld. Vreemd grondgebruik in het blok kon niet worden achterhaald.

Tevens werden met behulp van deze deskundigen de grondgebruikers in vier groepen ingedeeld. Bij deze beroepsindeling geldt als criterium de tijd, die aan het hoofd- en het nevenberoep wordt besteed.

Groep A: zuivere landbouwers

Groep B: landbouwers met nevenberoep (minder dan de helft van de tijd wordt aan het nevenberoep besteed)

Groep C: niet-landbouwers met enig grondgebruik (minder dan de helft van de tijd wordt aan het eigen landbouwbedrijf besteed)

Groep D: rustende boeren en rentenierende niet-agrariërs met enig grondgebruik.

Het ruilverkavelingsblok bestaat uit twee delen, die in hun agrarische structuur volkomen verschillen. In grafiek 1 zijn enige verschillen in beeld gebracht. In het westen bevinden zich vooral kleinere gemengde bedrijven en in het oosten grotere veenkoloniale bedrijven. Dit maakte het noodzakelijk de statistische gegevens voor het westelijke en het oostelijke deel van het blok apart te bewerken. De grens tussen beide delen is op de kaart aangegeven. Slechts voor enkele grondtabellen werden overzichten van het gehele gebied gemaakt. Wanneer verder in details werd getreden, had dit, door de grote verschillen tussen beide delen, geen zin.

Het blok valt in het z.g. ontwikkelingsgebied N.O.-Overijsel. Enige gegevens voor deze schets zijn geput uit het rapport betreffende een sociaal onderzoek in dit ontwikkelingsgebied, alsmede uit het verslag van een streekonderzoek in het westelijk deel van het blok, dat werd ingesteld op verzoek van de Provinciale Landbouwvoorlichtingsraad.

§ 2. E c o n o m i s c h e s t r u o t u u r v a n h e t r u i l v e r k a v e l i n g s b l o k

Beroepsbevolking

De meest recente gegevens over de beroepsbevolking zijn van de volks- en beroepstelling 1947.

Tabel 1

BEROEPSBEVOLKING

G e b i e d	Percentage van de beroepsbevolking, dat werkt in:				
	de landbouw	de bouw-nijverheid	de voedings-middelen-industrie	andere industrieën	overige beroepen
Gehele gem. Hardenberg	59	5	3	11	22
Wijk 2 v. Hardenberg	66	4	5	8	17
Gehele gem. Gramsbergen	60	6	6	7	21
Wijk 0 v. Gramsbergen	56	5	10	9	20

Het ruilverkavelingsgebied valt onder wijk 0 van Gramsbergen en wijk 2 van Hardenberg. Uit vorenstaande cijfers blijkt wel de sterk agrarische inslag in deze streek. Het hoge percentage werkenden in de voedingsmiddelenindustrie vindt zijn oorzaak in het voorkomen van twee aardappelmeelfabrieken in of vlak bij het blok en wel in De Krim en in Lutten. Verder zijn er in de gemeenten Gramsbergen en Hardenberg enige textiel-fabrieken, een metaalwarenfabriek en enkele kleinere industrieën. In 1947 werkte 8-10% van de beroepsbevolking buiten de woongemeente, waarvan ongeveer een vijfde in de landbouw.

Hoofd- en nevenberoepen

Een overzicht van het aantal bedrijven naar grootte-klasse en beroepsgroep wordt in bijlage I gegeven. Opmerkelijk is het kleine aantal B-bedrijven. De voornaamste nevenberoepen zijn melkrijden, landarbeid en grondwerk, zoals uit bijlage II blijkt. Ook de andere nevenberoepen zijn nauw bij de landbouw betrokken. Het percentage C-bedrijven is vrij hoog. Deze groep telt ongeveer 50% landarbeiders. Er zijn in het gebied nog meer landarbeiders met grondgebruik, doch deze hebben < 1 ha cultuurgrond. Bijlage III geeft een overzicht van de hoofdberoepen op de C-bedrijven.

Historische ontwikkeling

De eerste landbouw in deze streek werd uitgeoefend op de hoger gelegen zandgronden tussen de moerassen en het veen, hoofdzakelijk in het westelijke deel van het blok. Eeuwenlang heeft de bevolking hier afgezonderd geleefd en pas in de 19e eeuw, toen met de vervening werd begonnen, werd zij uit het isolement verlost. De ontwikkeling van de veenkoloniale landbouw is pas na 1890 begonnen toen de toepassing van kunstmest een goede exploitatie mogelijk ging maken. De grote veenkoloniale bedrijven bevinden zich voornamelijk in het oostelijke deel van het blok.

Er zijn grote verschillen in bedrijfsvoering tussen het oostelijke en het westelijke deel van het blok. Ook de aard van de bevolking is echter verschillend. De kleine boeren in het westen zijn de afstammelingen van de oude zandboeren en veenarbeiders, die zich tot boer hebben opgewerkt. Hier worden nog veel oude tradities en gebruiken gehandhaafd, zoals in vele zandstreken het geval is. De boeren op de grote veenkoloniale bedrijven zijn voornamelijk uit de Groninger en Drentse veenkoloniën afkomstig. Dit heeft zijn stempel op deze bedrijven gedrukt, die zowel wat bedrijfsvoering als wat bedrijfsinrichting betreft een Groninger inslag hebben.

Over de historische ontwikkeling van het aantal bedrijven en de gemiddelde bedrijfsgrootte zijn alleen gemeentelijke gegevens bekend. Een overzicht van deze gegevens voor de gemeenten Gramsbergen en Hardenberg wordt in bijlage IV en de grafieken 2 en 3 gegeven. Daar in deze cijfers de gegevens van het zandgebied en de veenkoloniën door elkaar verweven zijn geeft deze bijlage geen duidelijk inzicht in het verloop binnen het ruilverkavelingsblok. In beide gemeenten is de gemiddelde bedrijfsgrootte in de loop der jaren hoger geworden. Hardenberg is hierbij steeds iets bij het landbouwgebied achtergebleven. In de gemeente Gramsbergen is de gemiddelde bedrijfsgrootte veel hoger, wat uiteraard door de grote veenkoloniale bedrijven

in de Krim wordt veroorzaakt. De procentuele vermindering van het aantal bedrijven van 1-5 ha hield gelijke tred met de verhoging van de bedrijfs grootte. Het aantal van deze bedrijven daalt in Gramsbergen al sinds 1921, in Hardenberg is echter pas na de oorlog van een daling sprake. Tot 1947 is hier het aantal kleine bedrijven toegenomen. In beide gemeenten is sinds 1910 nog vrij veel veen afgegraven, vooral in Hardenberg. Een gedeelte van de nieuw ontgonnen cultuurgrond is gebruikt voor de vergroting van kleine bedrijven. Maar er zijn ook verscheidene nieuwe bedrijven gesticht, zowel kleine als grote, wat de toeneming van het aantal kleine bedrijven in Hardenberg verklaart. Na de oorlog was de ontginning in deze streken ongeveer afgelopen. In tabel 2 wordt een vergelijking gegeven tussen de gemeenten en de beide delen van het ruilverkavelingsblok, naar de huidige situatie.

BEDRIJFSGROOTTE

Tabel 2

Beroep	Gebied	Jaar	Percentage bedrijven van					Gem. bedr. gr.
			1-5 ha	5-10 ha	10-20 ha	20-30 ha	≥ 30 ha	
Alle beroepen	Hardenberg	1955	43	35	15	4	3	7,7
	Rvk westelijke deel	1956	53	37	8	1	1	5,9
	Gramsbergen	1955	26	35	22	11	6	11,2
	Rvk oostelijke deel	1956	41	15	6	23	15	15,3
Hoofdberoep landbouwer of tuinder	Hardenberg 1)	1955	34	42	17	4	3	8,7
	Rvk westelijke deel 2)	1956	34	51	11	2	2	7,4
	Gramsbergen 1)	1955	18	38	25	12	7	12,2
	Rvk oostelijke deel 2)	1956	14	22	9	33	22	21,6

1) Grondgebruikers met hoofdberoep landbouwer of tuinder volgens C.B.S.

2) A- en B-grondgebruikers volgens L.E.I.

Terwijl het oostelijke deel van het blok wat de grootte van de A- en B-bedrijven betreft geen zorgen baart is de situatie in het westen minder gunstig. Daar is een hoog percentage kleine bedrijven. De gemiddelde bedrijfs grootte is in het westelijke deel van het blok veel lager dan in de gehele gemeente Hardenberg.

§ 3. Bedrijfstype en bedrijfsvoering

Het westelijke deel van het blok omvat in hoofdzaak het dorp Slagharen, het gebied van de Schuinesloot en een gedeelte van Lutten. Dit is ten dele een zand- en ten dele een veengebied. In Slagharen (met Schuinesloot) is de bedrijfsvoering nog tamelijk conservatief, al komt er de laatste tijd wel enige verbetering. In Lutten liggen meer veenkoloniale bedrijven en het peil van de landbouw is daar niet ongunstig, men wordt echter gehandicapt door de slechte afwatering in de niet goed afgeveende gronden (dit geldt ook voor het veenkoloniale deel van Slagharen).

De veenkolonie De Krim, die het grootste gedeelte van het oostelijke deel beslaat, wordt gekenmerkt door een meer vooruitstrevende, zij het eenzijdige, bedrijfsvoering. Door de

wet op de aardappelmoeheid is de teelt van granen en suikerbieten uitgebreid. Noodgedwongen en slechts schoorvoetend gaan de boeren over tot het aanleggen van meer grasland. De financiële positie van de veenkoloniale bedrijven is door deze veranderingen zeker niet beter geworden. Indien mogelijk zouden deze boeren er zeker toe moeten worden gebracht hun zeer eenzijdige bedrijfsvoering op te geven. De ervaring heeft echter geleerd dat drastische veranderingen hierin op korte termijn niet zijn te verwachten.

Productieplan

In de bijlagen V en VI wordt een overzicht gegeven van het grondgebruik. Bij de bouwland/graslandverhoudingscijfers valt direct het grote verschil op tussen de kleine en grote bedrijven en dus tussen het westelijke en het oostelijke deel van het blok. De grote bedrijven zijn op veenkoloniale leest geschoeid met veel bouwland en weinig grasland. In het algemeen geldt de regel: hoe groter bedrijf, hoe minder grasland (zie grafiek 4). De kleine bedrijven zijn van het gemengde zandtype, hoewel het percentage bouwland wat hoger is dan normaal op de noordelijke zandgronden het geval is. Hier zal het voorbeeld van de veenkoloniale bedrijven wel van invloed zijn. Deze indruk bestaat vooral bij de kleine bedrijven in het oostelijke deel van het blok. Hun aantal is echter zo klein, dat hieruit moeilijk bepaalde conclusies kunnen worden getrokken.

Het bouwlandgebruik vertoont geen grote verschillen in beide delen van het blok. Het percentage hakvruchten is in het westen hoger. De gevolgen van de wet op de aardappelmoeheid zijn al genoemd. Vooral de oppervlakte haver is in Gramsbergen de laatste jaren sterk toegenomen. Op de kleine bedrijven is het percentage hakvruchten het hoogst. Dit wordt veroorzaakt door meer voederbieten en een hoger percentage aardappelen. Een ander verschil tussen de kleine en grote bedrijven is, dat op de eerste meer consumptie-aardappelen worden verbouwd, terwijl de laatste meer fabrieksaardappelen telen. Opmerkelijk is het zeer hoge percentage hakvruchten op de kleinste bedrijven. Op de bedrijven van 1-3 ha in het westen is ongeveer $\frac{2}{3}$ deel van het bouwland hiermede bezet. Mogelijk is het hoge arbeidsaanbod op deze bedrijven hiervan de oorzaak.

Veel tuinbouw komt er in het gebied niet voor. Op verschillende kleinere bedrijven worden peulvruchten op contract geteeld. Verder wordt er wat kool verbouwd en zijn er enkele bedrijven met enige glasteelt.

Veestapel

Een overzicht van de veestapel en het graslandgebruik wordt gegeven in de bijlagen VII en VIII. Op de meeste bedrijven worden melkkoeien gehouden, al is het aantal op de grote bedrijven uiteraard laag. Deze hebben ook een lage veebezetting per 100 ha grasland + kunstweide. Een veenkoloniale boer is nu eenmaal geen veel liefhebber en als hij door de omstandigheden toch koeien moet houden, dan liefst zo weinig mogelijk. Bovendien zijn vele veenkoloniale boerderijen niet ingericht voor het houden van vee. Het aantal stuks grootvee per 100 ha grasland is op de kleine bedrijven hoger dan het gemiddelde van het landbouwgebied. Voor de melkveebezetting geldt hetzelfde. Er wordt vrij veel jongvee op de bedrijven gehouden.

Enige gegevens over het produktiepeil van het melkvee zijn bekend uit de jaarverslagen van de Centrale Melkcontrole Dienst. Grafiek 5 geeft hiervan een overzicht. Voor het ruilverkavelingsblok zijn vooral de gegevens van de controlevereniging "Slagharen" van belang. Het blijkt, dat de melk-opbrengst van de gecontroleerde koeien in deze vereniging lager is dan in de omgeving en het gemiddelde van de provincie, terwijl het vetgehalte de laatste jaren hoger ligt. Volgens opgaven van de controleverenigingen werd in 1954 in de gemeenten Gramsbergen en Hardenberg ongeveer $\frac{3}{4}$ deel van de melkveestapel gecontroleerd.

In het oosten worden weinig varkens gehouden. Vooral fokzeugen komen maar op enkele bedrijven voor. In het westen worden wat meer varkens gehouden, maar ook lang niet op alle bedrijven. Het gemiddelde aantal per bedrijf is echter hoger dan het gemiddelde van het landbouwgebied.

Op de kleine bedrijven in het westen worden vrij veel kippen gehouden. Het gemiddelde aantal per bedrijf is hier dan ook hoger dan in het landbouwgebied. In het oosten is de kippenstapel veel kleiner.

In tegenstelling tot wat in vele streken kan worden waargenomen is in dit gebied de varkens- en kippenhouderij juist op de kleinere bedrijven het meest ontwikkeld. Een verdere uitbouw van deze produktierichtingen op de kleine bedrijven, die dat het meest nodig hebben, behoort technisch gezien tot de mogelijkheden. De economische situatie van de varkens- en kippenhouderij dwingt echter tot voorzichtigheid.

Mechanisatie (Bijlage IX)

Ook wat de mechanisatiegraad betreft is er een groot verschil tussen het westelijke en het oostelijke deel. Terwijl enkele grote bedrijven uitsluitend met paardentractie werken, worden op de meeste bedrijven trekkers gehouden, in sommige gevallen meer dan een per bedrijf. Ook het aantal oogstmachines is aanzienlijk op deze bedrijven. Uit de gegevens over het aantal werkpaarden blijkt, dat op vele grote bedrijven naast de trekker nog een of meer paarden worden gehouden. Melkmachines komen ook in het westelijke deel, waar iets meer rundvee wordt gehouden, weinig voor.

Arbeidseffect

Het resultaat van de arbeid op verschillende groepen landbouwbedrijven kan worden vergeleken door gebruik te maken van het begrip arbeidseffect. Hiertoe wordt de arbeidsbehoefte uitgedrukt in standaarduren. Het begrip standaarduur is een maat voor de arbeidsbehoefte op goed geleide bedrijven van verantwoorde grootte. Door de arbeidsbehoefte van diverse groepen bedrijven (b.v. in grootteklassen of gebieden) te sommeren en vervolgens te delen door het arbeidsaanbod op deze bedrijven, wordt het arbeidseffect verkregen. Dit is dan uitgedrukt in standaarduren per volwaardige arbeidskracht. Een laag arbeidseffect wil zeggen, dat relatief weinig produktiemiddelen per man worden bediend.

Doordat in het ruilverkavelingsgebied twee sterk uiteenlopende bedrijfstypen voorkomen, moesten ook verschillende normen voor de berekening van de arbeidsbehoefte worden gebruikt. Voor het gemengde bedrijf zijn de normen ontleend aan de lijst die gepubliceerd werd in het "Kleine-boerenvraagstuk op de zandgronden", voor het veenkoloniale bedrijf zijn de normen gebruikt uit het L.E.I.-rapport no. 218.

Bijlage X toont, dat in beide delen van het blok het arbeidseffect op de A- en B-bedrijven aan de zeer lage kant is. Alleen de bedrijven van 15 ha en groter in het westen komen boven 3000 standaarduren. Bij het gegeven produktieplan werken er dus te veel arbeidskrachten op de bedrijven. Hierin kan op drie manieren verbetering worden aangebracht en wel:

a. Door afstoten van arbeidskrachten.

Hierop wordt bij het bespreken van de arbeidsvoorziening nog teruggekomen.

b. Door een ander produktieplan in te voeren.

Voor de kleine bedrijven liggen hier mogelijkheden, b.v. door uitbreiding van de veestapel (varkens en kippen) en door invoering van meer tuinbouw.

c. Door vergroting van de bedrijfsoppervlakte.

Men gegeven, dat enig inzicht in de intensiteit van de bedrijfsvoering verschaft, is de arbeidsbehoefte per ha. Deze blijkt voor de grote bedrijven zeer laag te zijn (in het oosten minder dan 400 standaarduren). De oorzaak hiervan is het nagenoeg ontbreken van een veestapel en het hoge percentage granen in het bouwplan. Op de kleinere bedrijven is de arbeidsbehoefte per ha hoger, wat een heel normaal verschijnsel is. Daar er niettemin een te laag arbeidseffect is, kan worden geconstateerd dat het arbeidsaanbod te hoog is.

Op de C- en D-bedrijven is het arbeidseffect ook zeer laag, zoals uit bijlage X blijkt.

Arbeidsvoorziening

De arbeid op de kleine bedrijven wordt praktisch geheel geleverd door het bedrijfshoofd en zijn medewerkende gezinsleden (zie grafiek 6). Het geringe percentage van het arbeidsaanbod dat door vreemde arbeidskrachten wordt geleverd is hoofdzakelijk loonwerk e.d. Op de enkele grote bedrijven in het westen wordt wel met vreemde arbeidskrachten gewerkt, maar de meeste in dit gedeelte wonende landarbeiders werken op de grote bedrijven elders, o.a. in het oosten.

Het hiervoor al genoemde lage arbeidseffect op de kleine bedrijven toont aan, dat er te veel arbeidskrachten aanwezig zijn. Toch staat het wel vast, dat vele zoons al van ouderlijk bedrijf verdwenen zijn. Men is hier de laatste jaren wel tot het inzicht gekomen, dat de toekomst van de zoons onzeker wordt, als ze te lang thuis blijven. De bedrijven zijn vaak zo klein, dat zelfs de arbeid van de zoon, die later het bedrijf over zal nemen, al te veel is. Dan bestaat de mogelijkheid om tijdelijk op een groter bedrijf in loondienst te gaan werken en later op het ouderlijk bedrijf terug te komen. Voor andere zoons uit deze gezinnen bestaat maar één weg, afvloeien, of als landarbeider of naar de industrie. Ook de mogelijkheid van emigratie wordt onder ogen gezien. Noordoost-Overijsel heeft een hoog emigratiecijfer. Voor valen is het kennelijk moeilijk de band met de landbouw te verbreken. Soms worden zij liever landarbeider, ook al in de hoop later nog eens een bedrijf te kunnen krijgen. Vele kleine boeren zien daarom hun zoons liever in het ambacht gaan dan in de fabriek. Er zijn drie hoofdoorzaken aan te wijzen, die in het

algemeen de tegenzin van de mensen uit het agrarisch milieu tegen fabriekswerk kunnen verklaren;

1. Men ziet op tegen werken binnen vier muren.
2. Onbekendheid met de industriële sfeer.
3. Het sociale aanzien van de groep, waartoe men behoort.

Het gevolg van al deze dingen is, dat velen pas op latere leeftijd gaan inzien toch geen kans op een bedrijf te hebben. Zij komen dan als ongeschoold arbeider op de laagste trede van de maatschappelijke ladder terecht. Uit het streek-onderzoek Schuinesloot is wel gebleken, dat daar nog veel gedaan kan worden aan beroepskeuzevoorlichting en stimulering van het volgen van goed onderwijs.

Op de grote bedrijven in het oosten is de situatie anders. Vaak veel meer dan de helft van het arbeidsaanbod wordt daar door vreemde arbeidskrachten geleverd. De meeste van deze bedrijven hebben een of meer vaste arbeiders. Onder een vaste arbeider verstaat het C.B.S. iemand, die minstens een derde van de tijd op het bedrijf werkt. De onregelmatige verdeling van de arbeidsbehoefte over de verschillende seizoenen maakt het op deze bedrijven noodzakelijk veel met tijdelijke arbeidskrachten te werken. Een gedeelte van deze landarbeiders komt van de kleine bedrijven uit de omgeving zoals hiervoor al is opgemerkt. De band tussen arbeider en bedrijf is zeer los, vele werken het ene seizoen bij een boer en in een ander seizoen bij een ander. Een ander gevolg van de arbeidstoppen op de veenkoloniale bedrijven is veel seizoenwerkeloosheid onder de arbeiders. Sommige komen dan in de industrie terecht en keren niet op de bedrijven terug. De meeste arbeiders weten dat zij in het voorjaar toch wel weer bij een boer terecht kunnen en vooral de jongere onder hen vinden de lediggang 's winters geen bezwaar. Migratie en omscholing van de losse arbeiders worden hierdoor in beduidende mate afgeremd. Een sterkere mechanisatie, vooral van de oogstwerkzaamheden, zou de behoefte aan tijdelijke arbeidskrachten kunnen doen verminderen en de losse werkkrachten zouden noodgedwongen elders of in een andere bedrijfstak werk moeten zoeken.

Bij de grotere boeren blijkt heel weinig animo voor de industrie te bestaan. Vele laten hun zoons landbouw-onderwijs volgen, in de hoop, dat zij later een baan op agrarisch gebied, b.v. bij de voorlichting, kunnen krijgen.

§ 4. Ruimtelijke produktie-omstandigheden

In deze paragraaf kan niet diep op alle aspecten van de ruimtelijke produktie-omstandigheden worden ingegaan, daar voor verschillende hiervan geen gegevens beschikbaar zijn. Met name kan niets worden vermeld over de plaats en de toestand van de bedrijfsgebouwen.

Verkaveling

In bijlage XII worden de door het C.B.S. in 1955 verzamelde gegevens over de verkaveling weergegeven. Er moet rekening mede worden gehouden, dat deze gegevens reeds enige malen minder nauwkeurig zijn gebleken voor ruilverkavelings-onderzoekingen, dan gewenst is te achten.

Uit de cijfers blijkt dat er ook wat de verkaveling betreft enige verschillen zijn tussen beide delen van het blok. Terwijl in het westen het aantal kavels per bedrijf toeneemt met de bedrijfsgrootte, hebben in het oostelijke deel de grote bedrijven minder of evenveel kavels als de kleinere. In beide delen is het aantal kavels per bedrijf lager dan in het landbouwgebied en de gemiddelde kavelgrootte, vooral in het oosten, veel groter. Toch is ook op de grote veenkoloniale bedrijven de verkaveling verre van ideaal. Door de wijkenaanleg bij de vervening ontstonden veenplaatsen niet breder dan 70-80 m en soms tot 4000 m lang. Uiteraard kregen de op deze veenplaatsen gestichte landbouwbedrijven dezelfde langgerekte vorm, met alle slechte gevolgen daarvan. Door versnippering van bedrijven, b.v. als gevolg van vererving, is in sommige gevallen deze toestand nog erger geworden. Verbetering kan alleen worden gevonden door ruilverkaveling, waarbij o.a. de wijken worden gedicht.

Eigendom - pachtverhoudingen

Voor de gegevens over eigendom en pacht van de gronden geldt hetzelfde wat hiervoor over de verkaveling is vermeld.

Uit bijlage XIII blijkt, dat de meeste grond in eigendom wordt geëxploiteerd. In het oosten is het percentage gepachte grond het hoogst. De meeste bedrijven in beide delen van het blok hebben of alle cultuurground in eigendom of alles gepacht. In het oosten komt toch nog een behoorlijk percentage bedrijven voor met zowel grond in eigendom als gepacht. In sommige gevallen betreft het hier echter veenkoloniale boeren, die twee bedrijven exploiteren, waarvan een eigendom is.

Over andere aspecten van de pachtsituatie, zoals de aard van de verpachters en het uitwonend grondgebruik, zijn geen gegevens bekend.

Openbare nutsvoorzieningen

In 1955 zijn door het C.B.S. enige gegevens verzameld over de openbare nutsvoorzieningen op de boerderijen. Een overzicht hiervan voor het blok wordt in bijlage XIV gegeven. Hieruit blijkt, dat bijna alle bedrijven zijn aangesloten op het elektriciteitsnet en dat vooral op de grote bedrijven veel gebruik van krachtstroom wordt gemaakt. Waterleiding is nog niet op alle boerderijen aanwezig. De bedrijven die hierover niet beschikken liggen grotendeels in wijk S en gedeelten van de wijken Q en R van de gemeente Hardenberg.

§ 5. S o c i a l e o m s t a n d i g h e d e n

Over de sociale omstandigheden is weinig statistisch materiaal voorhanden. De in deze paragraaf vermelde gegevens geven een indruk van slechts enkele aspecten van de maatschappelijke verhoudingen.

Sociale structuur

Uit reeds vroeger verrichte onderzoeken is duidelijk gebleken, dat een duidelijk onderscheid is te maken in de sociale structuur van de veenkoloniale stroken en die van de oudere dorpen. Als een tussenvorm zijn de oudere venen en velden te beschouwen die aan de vroegere Marken grenzen.

In het oostelijke deel van het blok treffen wij de typische veenkoloniale samenlevingsvorm aan, waar duidelijke standsverschillen zijn waar te nemen. De standsverschillen zijn in hoge mate bepaald door welstandsverschillen. In de laatste jaren zien wij overigens wel een ontwikkeling, waardoor de standsverschillen afvlakken. De Krim is de meest uitgesproken nederzetting van dit type in Overijsel, hetgeen wordt veroorzaakt door de overwegend Groninger herkomst der boeren. De landarbeiders en een aantal kleine neringdoenden zijn daar hoofdzakelijk nakomelingen van vroegere veenarbeiders. Tussen boer en arbeider is het contact buiten het werk zeer gering, ook al omdat deze groepen veelal tot verschillende kerkgenootschappen behoren.

Een geheel andere samenlevingsvorm vinden wij in de dorpen op de oude zandgronden, waarvan Oud-Lutten in het zuidelijke deel van het blok een voorbeeld is. Standsverschillen tussen grote boeren, kleine boeren en arbeiders zijn nauwelijks waarneembaar (hoewel niet afwezig); men gaat veel meer als gelijke met elkaar om.

Verwant aan de samenlevingsvorm in de zandgebieden is die in de venen, waartoe Schuinesloot mag worden gerekend. In deze streken hebben de vroegere veenarbeiders zich tot kleinere boeren opgewerkt. De maatschappij is er wat minder gedifferentieerd. De bevolking is in het algemeen meer plooibaar en het aanpassingsvermogen is daardoor wat beter dan in het oude zandgebied. Iemand die de psyche van deze voormalige veenarbeidersbevolking aanvoelt, zal gemakkelijk een leidende rol in hun "wereld" kunnen verkrijgen.

Slagharen maakt in de laatste jaren een voorspoedige ontwikkeling door. Dit is uiteraard van invloed op de sociale structuur. Deze laat zich niet zo eenvoudig karakteriseren als die van de veenkoloniën of de oude zanddorpen.

Wij mogen uit deze korte beschouwing concluderen dat de bevolking in de onderscheidene delen van het blok niet steeds gelijk zal reageren op de te nemen maatregelen in ruilverkavelingsverband.

Leeftijd van de bedrijfshoofden

In bijlage XV wordt een overzicht gegeven van de leeftijd van de bedrijfshoofden. Hieruit blijkt dat de leeftijdsverdeling in beide delen van het blok praktisch gelijk is. Op de grootste bedrijven in het oosten komen echter meer boeren beneden 35 jaar voor dan elders. Dit is een gevolg van het feit, dat een zichzelf respecterende boer in de veenkoloniën gaat rentenieren als zijn zoon gereed is om hem op te volgen. En deze zoon volgt hem op, zodra hij getrouwd is. Het op de oostelijke zandgronden zo gebruikelijke introuwen, met alle nadelige gevolgen daarvan, komt op de veenkoloniale bedrijven niet voor, tenzij de woningnood een spaak in het wiel steekt. Maar dan gaat men toch in ieder geval gescheiden wonen en de jonge boer krijgt het bedrijf. Ook ziet men hier wel dat het bedrijf wordt omgezet in een familiefirma, waardoor de zoon in ieder geval medezeggenschap krijgt.

In het westelijke deel komt dit introuwen nog wel voor. Bij de jonge generatie doen zich echter tekenen voor die op een kentering hierin wijzen. Vaak worden nu de boerderijen vertimmerd, zodat twee gescheiden woonruimten ontstaan. In de praktijk komt het er dan echter op neer, dat de nieuwe woonruimte alleen wordt gebruikt om te slapen en visite te

ontvangen. Het vertimmeren heeft ook niet tot gevolg, dat de zoon baas in het bedrijf wordt.

Bedrijfsopvolging

Bijlage XVI over de medewerkende gezinsleden toont, dat het aantal medewerkende zoons in deze streek wel meevalt. Er zijn in beide delen van het blok slechts enkele gevallen waar meer dan een zoon op het bedrijf medewerkt. Vele zoons hebben kennelijk begrepen dat het ouderlijke bedrijf voor hen geen toekomst meer kan bieden.

Een overzicht van de medewerkende zoons op de bedrijven, waar het bedrijfshoofd de 65 gepasseerd is, geeft bijlage XVII. Het betreft hier, vooral in het oostelijke deel, slechts enkele bedrijven. Het blijkt, dat op de grote bedrijven steeds een of meer zoons medewerken, zodat hier de opvolging wel verzekerd is. Op sommige kleine bedrijven is dit echter niet het geval.

Landbouwonderwijs

De mate waarin de bedrijfshoofden en medewerkende zoons landbouwonderwijs hebben gevolgd wordt in bijlage XVIII weer-gegeven. Ook hier weer een groot verschil tussen oost en west. Op de grote bedrijven blijkt in de meeste gevallen het bedrijfshoofd of in ieder geval een medewerkende zoon landbouwonderwijs te hebben gevolgd. Voor de zoons is dit veelal landbouwwinterschool. Ook vele jongere bedrijfshoofden hebben deze vorm van onderwijs genoten. Op de kleine bedrijven is de situatie veel minder gunstig.

Daar in deze bijlage alleen de zoons van 25 jaar en ouder zijn vermeld, kan hier geen volledig overzicht van het onderwijs worden gegeven. Het landbouwonderwijs bereikt momenteel de grote meerderheid der boerenzoons. Gaan zij niet naar de lagere landbouwschool, dan worden toch meestal een of meer landbouw-cursussen gevolgd. De belangstelling voor speciale cursussen - zoals aardappelselectie, motorkennis enz. - neemt toe, vooral ook bij de kleine boeren. De zoons van de grote boeren gaan vaak enige jaren naar de U.L.O. om daarna de landbouwwinterschool of de middelbare landbouwschool te bezoeken.

Standorganisaties

In bijlage XIX is een overzicht gegeven van het organisatie- wezen in deze streek. Door het L.E.I. zijn hierover enige tijd gegevens verzameld. Voor de drie standsorganisaties is de z.g. activiteitsindex berekend, aangevende de verhouding tussen het aantal bezoekers aan vergaderingen en bijeenkomsten en het aantal leden. De gemiddelde activiteitsindex in het blok is hoger dan het gemiddelde van het landbouwgebied. Vooral de C.B.T.B. mag zich in een bloeiend organisatieleven verheugen. Bij de A.B.T.B. ligt de activiteitsindex echter lager dan in het landbouwgebied.

§ 6. S l o t o p m e r k i n g e n

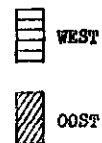
In deze schets is vooral aandacht besteed aan de grote tegenstellingen tussen het oostelijke en westelijke deel van het blok. De verschillen liggen niet alleen op landbouw-technisch terrein. Ook de afkomst en de mentaliteit van de

bevolking is in beide delen volkomen verschillend.

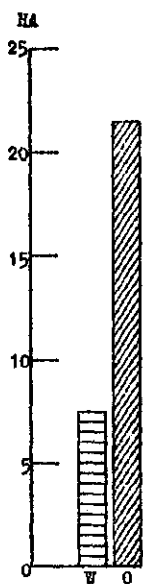
1. In het oostelijke deel is de problematiek dezelfde als in andere veenkoloniën. Naast de ontsluiting verdienen hier vooral de volgende punten de aandacht.
 - a. Er dient aandacht te worden besteed aan de zeer eenzijdige bedrijfsvoering. Onder de huidige economische omstandigheden is dit ook financieel van het grootste belang. Vooral het onderzoek naar uitbreiding van de veestapel dient met kracht te worden voortgezet.
 - b. Een ander probleem kan hier de arbeidsvoorziening worden. Het veenkoloniale gedeelte is voor zijn arbeiders afhankelijk van de omgeving. Als de industrialisatie verder doorgang vindt, kunnen op dit gebied moeilijkheden optreden. Een oplossing zal dan moeten worden gevonden in nog meer mechanisatie en een ander bouwplan, waardoor de grote arbeidstoppen worden vermeden.
 - c. In aansluiting op punt b dienen maatregelen te worden beraamd om een sterkere binding tussen de arbeiders en de bedrijven te bereiken, opdat een kern van vaste landarbeiders behouden blijft.
2. In het westelijke deel zijn de problemen van andere aard. Hier doen zich dezelfde problemen voor als in de meeste zandstreken.
 - a. De afvloeiing is hier een punt van belang. Nog te veel jongeren gaan te laat uit de landbouw. Aandacht voor beroepskeuzevoorlichting en het juiste onderwijs is hier op haar plaats.
 - b. Daarnaast dient aandacht te worden besteed aan intensivering van de kleinere bedrijven, b.v. door uitbreiding van de varkens- en kippenstapel, voor zover dit economisch verantwoord is.
 - c. Indien tot bedrijfsvergroting kan worden overgegaan, hetgeen alleen in het westelijke deel van het blok van belang kan zijn, dient men de gevolgen hiervan voor de arbeidsvoorziening op de veenkoloniale bedrijven goed te overwegen. Op het stuk van de arbeidsvoorziening is er al een soort onderlinge relatie tussen beide delen van het blok die door de uitvoering van de ruilverkaveling kan worden verstoord.
3. Het verdient ernstige overweging de uitvoering van de ruilverkaveling voor het westelijke en oostelijke deel te splitsen. Bij de voorbereiding zal men moeten nagaan hoe de bevolking in de onderscheidene delen van het blok op de te nemen maatregelen zal reageren.
4. De industriële ontwikkeling van het dorp Slagharen biedt gunstige perspectieven als deze wordt gecoördineerd met de ruilverkaveling. De uitbreiding van de werkgelegenheid in het dorp kan de noodzakelijke overgang van agrarische jongeren naar niet-agrarische beroepen bevorderen.
5. Het peil van de bedrijfsvoering in dit gebied kan door de uitvoering van de ruilverkaveling met name in het westelijke deel aanzienlijk worden opgevoerd. De voorlichtingsdiensten kunnen worden ingeschakeld om de cultuurtechnische verbeteringen voor de boeren een zo groot mogelijk nut te doen opleveren.

GRAFIEK 1

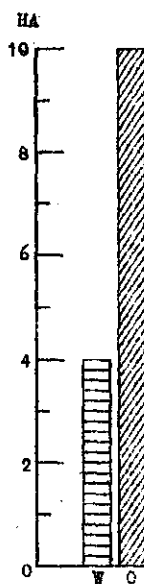
ENIGE VERSCHILLEN TUSSEN HET WESTELIJK EN HET OOSTELIJK DEEL (A- EN B-BEDRIJVEN)

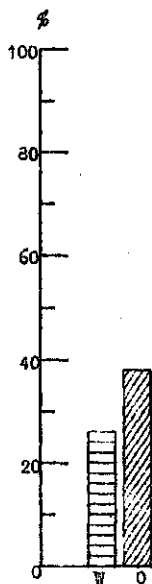
GEM. BEDRIJFS-
GROOTTE IN HA

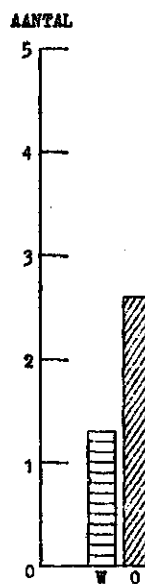
GEM. KAVEL-
GROOTTE IN HA

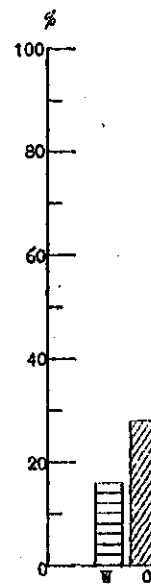
PERCENTAGE
GEPACHTE GROND

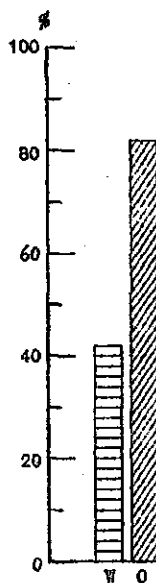
AANTAL TREKKERS
PER 100 HA BOUWL.

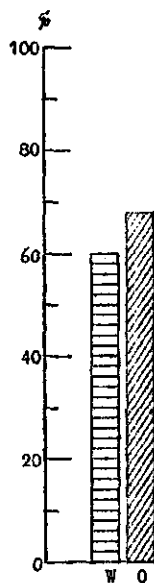
PERCENTAGE BEDRIJVEN
MET KRACHTSTROOM

PERCENTAGE BOUWLAND
VAN DE CULTUURGROND

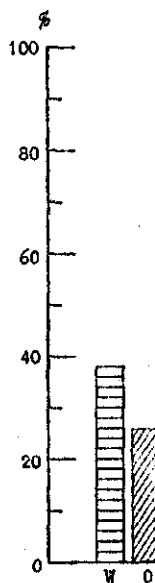

PERCENTAGE GRANEN
VAN HET BOUWLAND

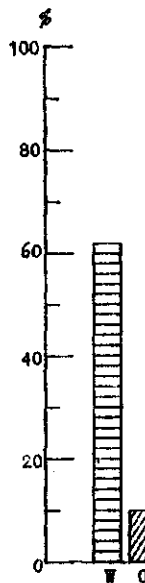

PERCENTAGE BEDRIJVEN MET

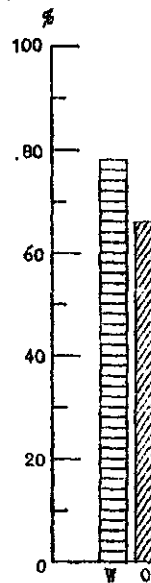
MESTVARKENS

FORZEUGEN

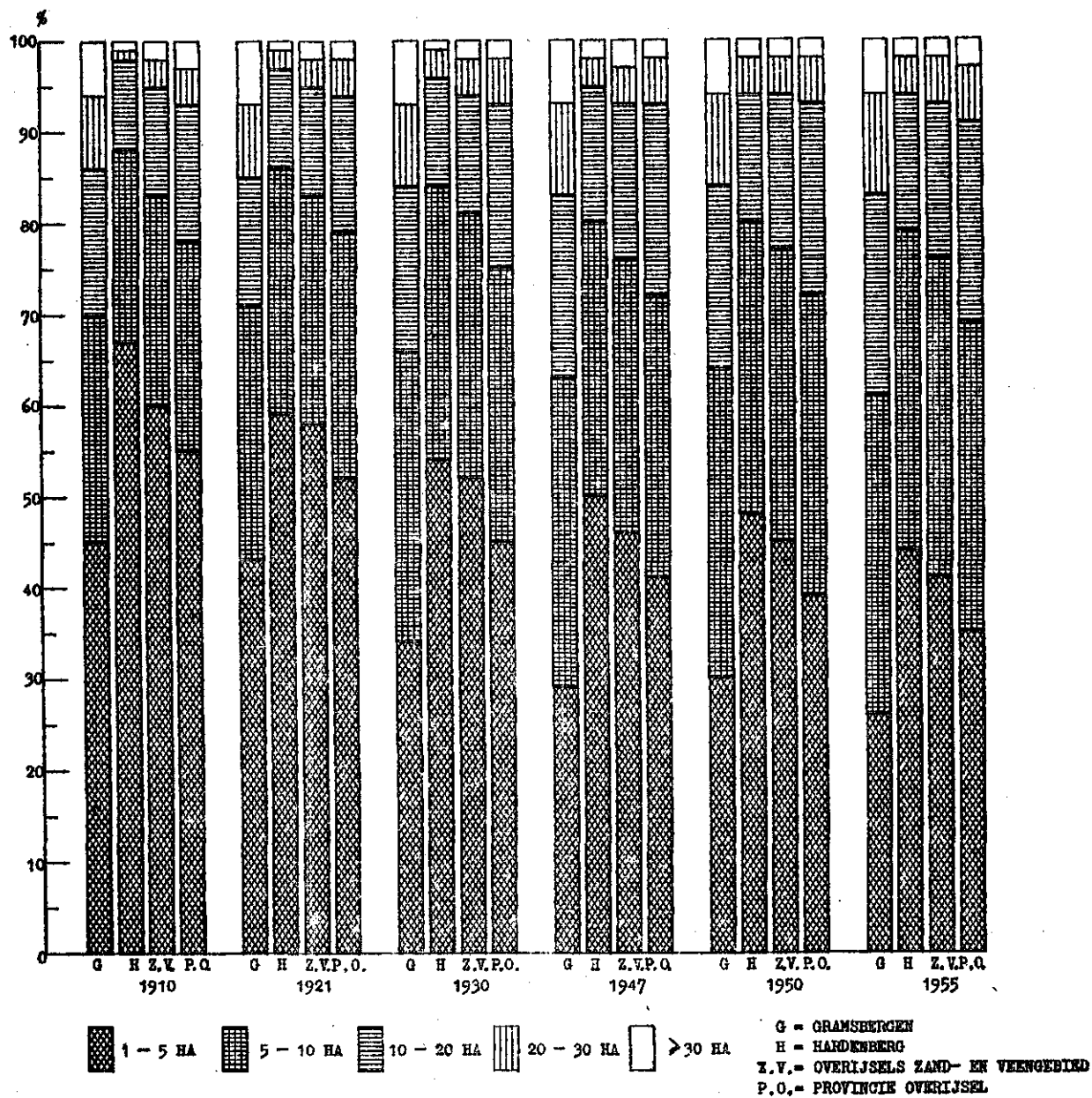

LEGHENEN

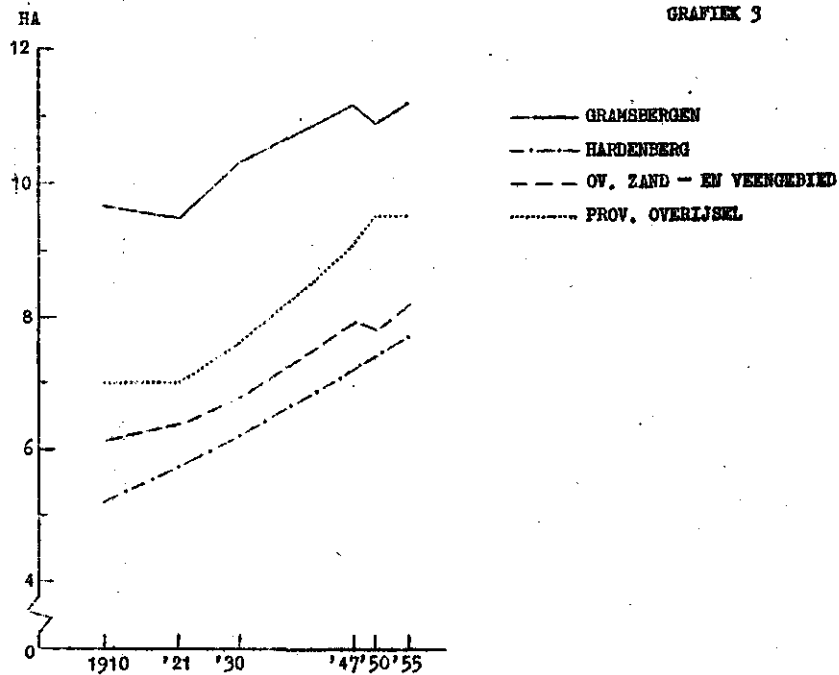
HISTORISCHE ONTWIKKELING VAN HET AANTAL BEDRIJVEN

GRAFIEK 2

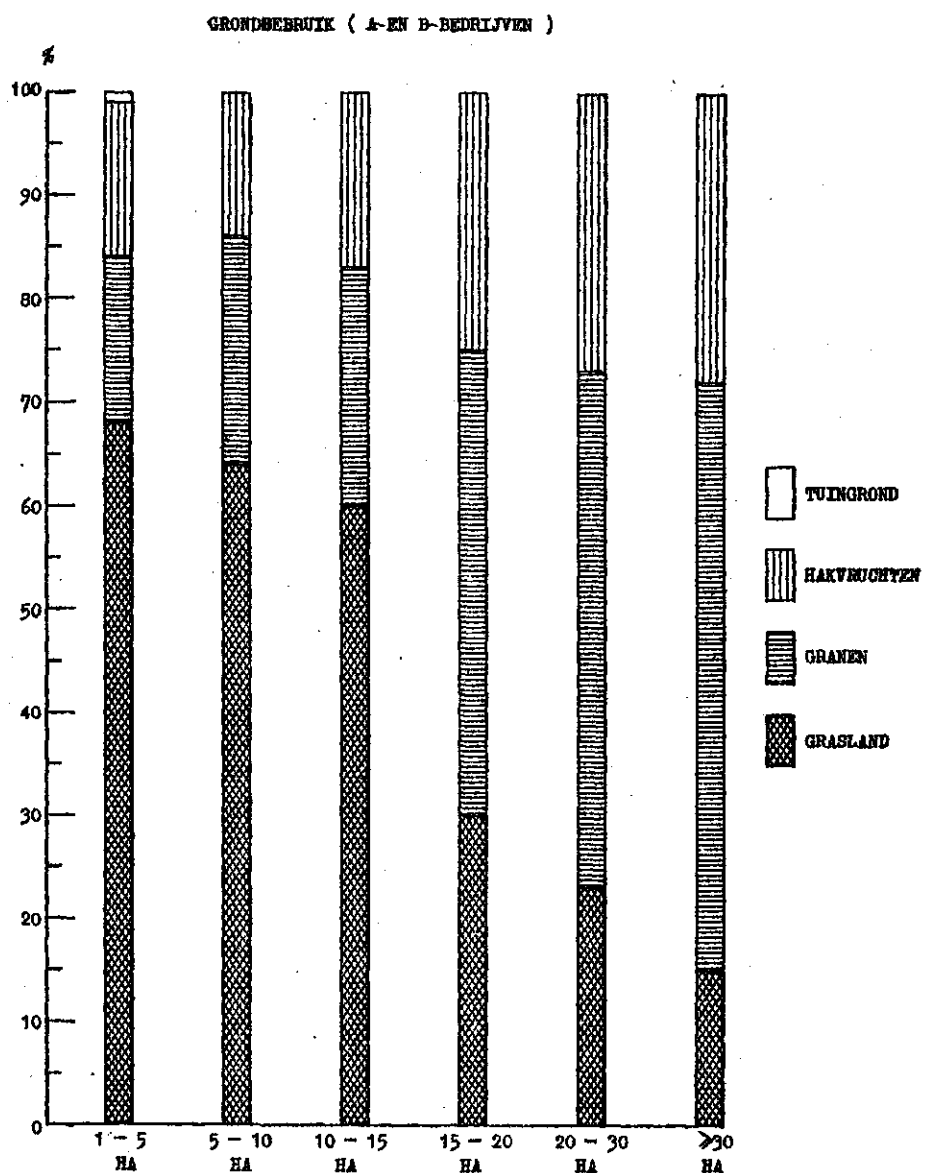

GEMIDDELTE BEDRIJFSGROOTTE

GRAFIEK 3

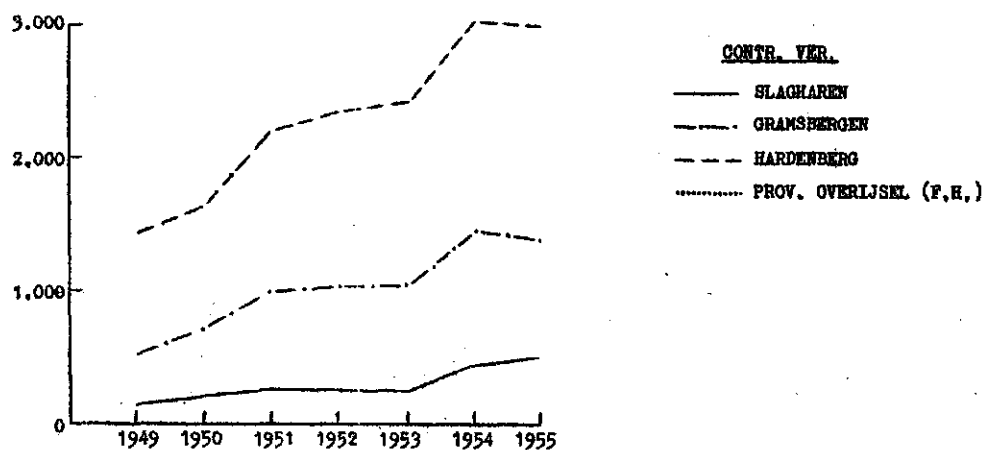

GRAFIEK 4

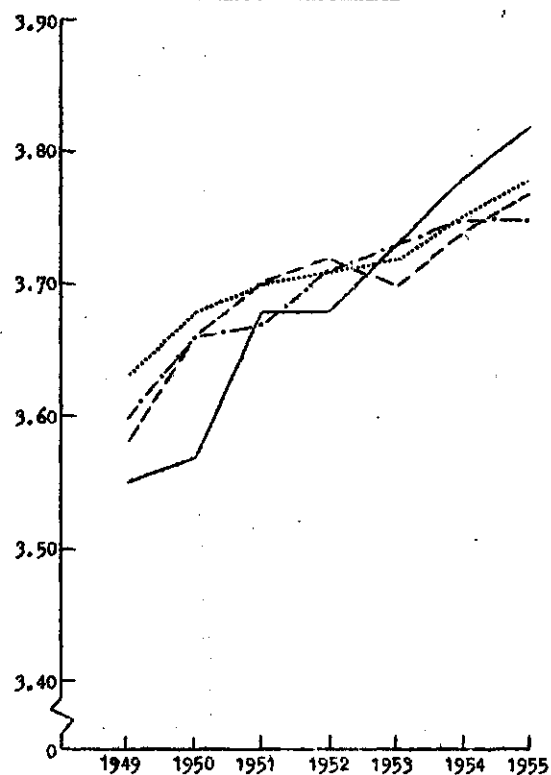

PRODUKTIEPEIL MELKVEE

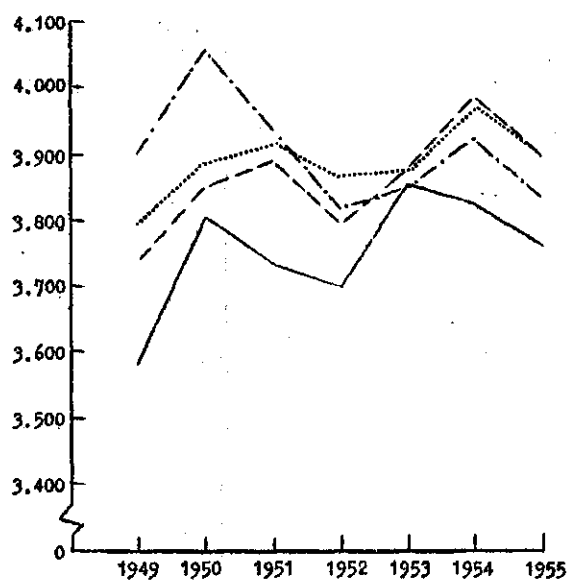
AANTAL GECONTROLEERDE KOEIEN

GEMIDDELD VETGEHALTE

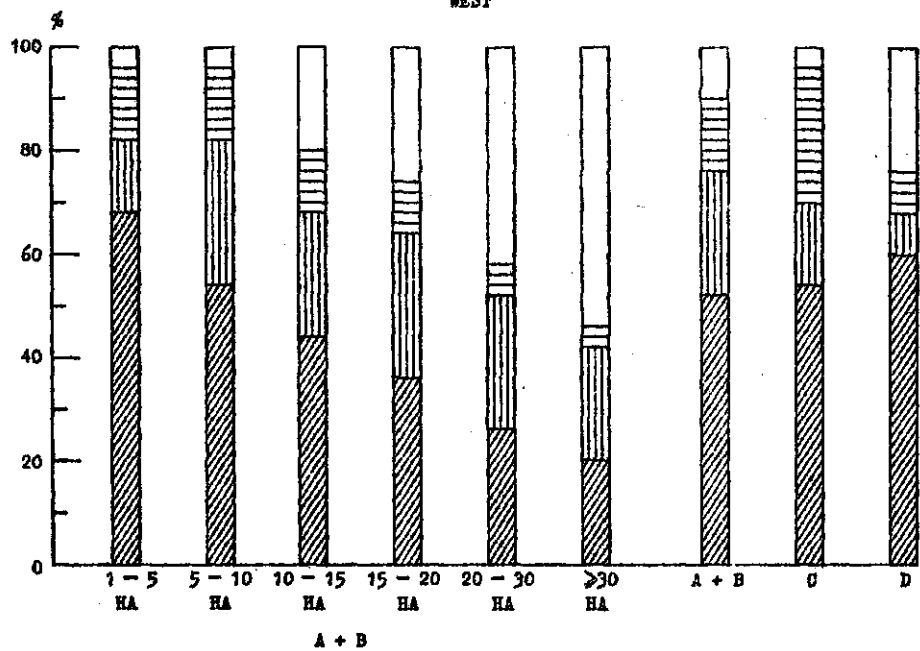
GEMIDDELD MELKOPBRENGST

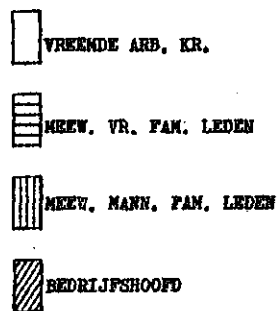
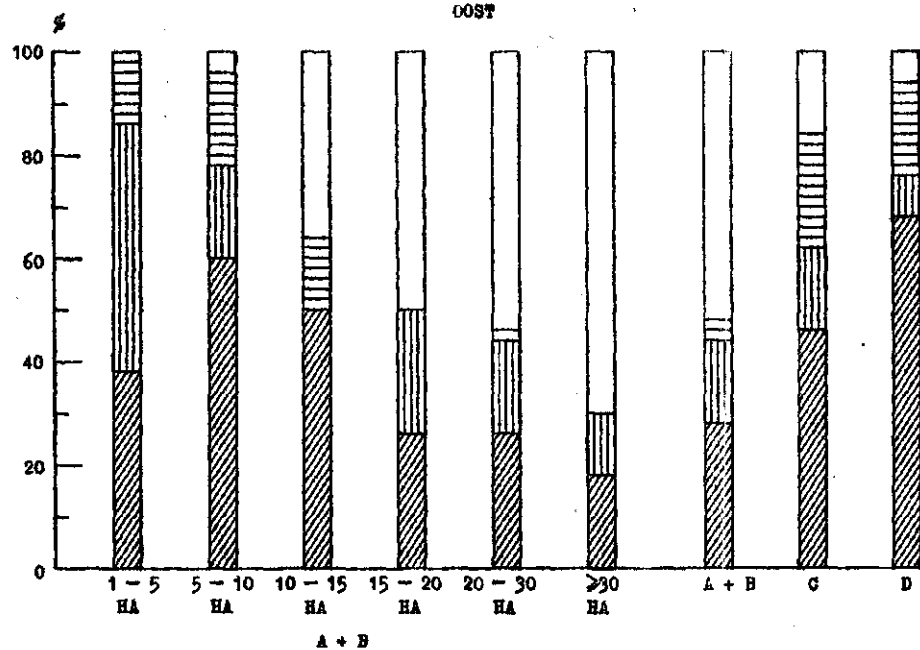
GRAFIEK 6

PROCENTUELE VERDELING VAN HET ARBEIDSAANBOD

WEST

OOST

Bijlage I

DE BEDRIJVEN PER GEBIED

Grootte- klasse	W e s t				O o s t				Schuinesloot-Lutterscheiding			
	Aantal bedrijven				Aantal bedrijven				Aantal bedrijven			
	in de beroepsgroep				in de beroepsgroep				in de beroepsgroep			
	A	B	C	D	A	B	C	D	A	B	C	D
1-5 ha	71	18	81	31	201	7	1	19	9	36	78	100
5-10 "	131	3	4	2	140	12	1	-	-	13	143	4
10-15 "	23	-	2	-	25	1	-	-	-	1	24	2
15-20 "	7	-	-	-	7	3	1	-	-	4	10	-
20-30 "	4	-	-	-	4	19	-	1	-	20	23	1
≥30 "	4	-	-	-	4	13	-	-	-	13	17	-
Totaal	240	21	87	33	381	55	3	20	9	87	295	107
											42	468

Bron: L.E.I.

HET NEVENBEROEP OP DE B-BEDRIJVEN

Bijlage II

Gebied	Aantal bedrijfs- hoofden	waarvan met nevenberoep						monster- nemer	fabrieks- arbeid- der	petro- leum- venter
		land- arbeider, grondbe- werker	veehan- delaar	pluin- vee select- teur	eier- verza- melaar	verte- gen- woordi- ger	keur- mees- ter			
West	21	7	-	1	1	2	1	1	1	1
Oost	3	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Schuinesloot- Lutterscheiding	24	8	1	1	1	2	1	1	1	1

Bron: L.E.I.

HET HOOFDBEROEP OP DE C -BEDRIJVEN

Bijlage III

Gebied	Aantal C - bedrij- ven	Aantal bedrijfs- hoofden met bekend- hoofdbe- roep	waarvan met hoofdberoep					vee- handel	overige be- roepen
			land- arbeider, grond- werker	in handel en verkeer	in het ambacht	fabrieks- arbeider	melk- rit		
West	87	73	39	8	7	9	2	2	6
Oost	20	20	17	2	-	-	-	-	1
Schuinesloot- Lutterscheiding	107	93	56	10	7	9	2	2	7

Bron: L.E.I.

L.E.I.

ONTWIKKELING VAN HET AANTAL BEDRIJVEN

Gebied	Jaar	Bedrijven per grootteklasse											Totale oppervl. cult. grond van de bedrijven ≥ 1 ha	Gemiddelde bedrijfs-grootte van de bedrijven ≥ 1 ha
		in aantal					in procenten van het totaal							
		1-5 ha	5-10 ha	10-20 ha	20-30 ha	≥ 30 ha	totaal	1-5 ha	5-10 ha	10-20 ha	20-30 ha	≥ 30 ha		
Gemeente Gramsbergen	1910	169	93	59	30	23	374	45	25	16	8	6	± 3625	9,7
	1921	177	115	59	32	27	410	43	28	14	8	7	3884	9,5
	1930	147	142	77	39	30	435	34	32	18	9	7	4485	10,3
	1947	132	153	89	43	30	452	29	34	20	10	7	5080	11,2
	1950	133	151	89	47	27	447	30	34	20	10	6	4887	10,9
	1955	109	148	94	45	25	421	26	35	22	11	6	4726	11,2
Gemeente Hardenberg	1910	897	281	135	19	17	1349	67	21	10	1	1	± 7000	5,2
	1921	870	390	152	35	21	1468	59	27	11	2	1	8429	5,7
	1930	901	498	200	55	20	1674	54	30	12	3	1	10456	6,2
	1947	949	574	273	63	44	1903	50	30	15	3	2	13787	7,2
	1950	899	603	267	67	41	1877	48	32	14	4	2	13815	7,4
	1955	783	635	264	65	46	1793	44	35	15	4	2	13875	7,7
Overijssels zand- en veengebied	1910	2564	901	519	115	87	4186	61	22	12	3	2	25604	6,1
	1921	2543	1119	506	135	102	4405	58	25	12	3	2	28130	6,4
	1930	2641	1462	659	177	106	5045	52	29	13	4	2	34330	6,8
	1947	2539	1634	940	252	151	5516	46	30	17	4	3	43756	7,9
	1950	2454	1732	932	239	123	5460	45	32	17	4	2	43005	7,8
	1955	2116	1828	917	241	127	5229	41	35	17	5	2	42947	8,2
Provincie Overijssel	1910	12341	5265	3306	982	580	22474	55	23	15	4	3	158438	7,0
	1921	12189	6392	3579	888	564	23612	52	27	15	4	2	166271	7,0
	1930	11672	7933	4651	1159	572	25987	45	30	18	5	2	198108	7,6
	1947	11540	8762	6033	1459	659	28453	41	31	21	5	2	259375	9,1
	1950	11082	9413	6059	1495	683	28732	39	33	21	5	2	274314	9,5
	1955	10131	9750	6436	1865	762	28944	35	34	22	6	3	273654	9,5

Bron: Directie van de Landbouw (1910-1930) en C.B.S. (1947-1955).

GRONDGEBRUIK

Gebied	Groep	Grootte- klasse	Aantal bedrij- ven	Oppervlakte cultuur- grond in ha	Percentage van de cultuurgrond in gebruik als		
					bouw- land	gras- land	tuin- grond
West	A+B	1- 5 ha	89	322,16	31	68	1
		5-10 "	134	964,68	35	65	0
		10-15 "	23	276,16	39	61	0
		15-20 "	7	125,10	62	38	.
		20-30 "	4	93,93	48	52	-
		≥30 "	4	153,50	83	17	-
		totaal	261	1935,53	41	59	0
Oost	C		87	237,32	30	70	-
	D		33	72,29	30	69	1
	A+B	1- 5 ha	8	25,70	28	66	6
		5-10 "	13	91,36	52	48	0
		10-15 "	1	11,40	74	26	-
		15-20 "	4	70,40	84	16	-
		20-30 "	19	474,60	82	18	-
		≥30 "	13	576,92	86	14	-
		totaal	58	1250,38	81	19	0
Schuinesloot- Lutterscheiding	C		20	57,75	60	39	1
	D		9	19,06	30	66	4
	A+B	1- 5 ha	97	347,86	30	68	2
		5-10 "	147	1056,04	36	64	0
		10-15 "	24	287,56	40	60	-
		15-20 "	11	195,50	70	30	-
		20-30 "	23	568,53	77	23	-
		≥30 "	17	730,42	85	15	-
		totaal	319	3185,91	57	43	0
	C		107	295,07	35	64	1
	D		42	91,35	30	69	1
Overijsels zand- en veengebied (alle bedrijven)			5229	43572	43	57	0

Bron: C.B.S. mei 1956

BOUWLANDGEBRUIK

Gebied	Groep	Grootte- klasse	Oppe- rvlakte bouw- land in ha	Percentage van het bouwland, beteeld met:							overige gewassen (incl. braak- land)
				granen	waarvan		bak- vruch- ten	waarvan			
					rogge	haver		aard- appelen	sulker- bieten	voeder- bieten	
West	A+B	1- 5 ha	98,64	51	26	25	49	32	1	16	-
		5-10 "	335,18	61	28	31	38	25	3	10	1
		10-15 "	106,90	56	23	28	44	29	8	7	0
		15-20 "	76,95	60	29	24	36	25	8	3	4
		20-30 "	44,76	62	39	23	38	25	10	3	-
		≥30 "	126,70	62	26	26	34	34	9	1	4
		totaal	789,13	59	28	28	39	26	5	8	2
	C		70,41	57	26	31	43	31	-	12	0
	D		21,49	49	18	31	51	36	-	15	-
Oost	A+B	1- 5 ha	7,30	51	13	38	46	27	3	16	3
		5-10 "	47,23	60	27	32	39	29	5	5	1
		10-15 "	8,40	66	27	20	34	11	21	2	-
		15-20 "	59,40	65	24	29	35	24	10	1	-
		20-30 "	390,35	66	28	28	33	24	8	1	1
		≥30 "	496,91	68	24	30	31	21	10	0	1
		totaal	1009,59	66	26	29	33	23	9	1	1
	C		34,46	61	33	26	39	27	7	5	0
	D		5,69	47	-	21	43	23	-	11	10
Overijsels zand- en veen- gebied (alle bedrijven)			18626	65	33	28	34	27	2	5	1

Bron: C.B.S. mei 1956

L.E.I.
1475

VEESTAPEL

Gebied	Grootte- klasse	Aan- tal bedrij- ven	Bedrijven met melkvee		Bedrijven met mestvarkens		Bedrijven met fokzeugen		Bedrijven met legghennen	
			aantal	aantal melk- koeien per bedrijf	aantal	aantal mest- varkens per bedrijf	aantal	aantal fokzeu- gen per bedrijf	aantal	aantal legghen- nen per bedrijf
West	1- 5 ha	89	86	3,6	38	6,3	49	2,6	69	123
	5-10 "	134	131	6,3	48	7,9	90	3,4	103	140
	10-15 "	23	22	8,7	8	3,8	15	4,1	18	109
	15-20 "	7	7	8,7	2	2,0	3	8,3	6	82
	20-30 "	4	4	11,8	4	13,5	1	11,0	3	73
	≥30 "	4	4	6,5	-	-	1	4,0	3	34
	totaal	261	254	5,7	100	7,1	159	3,4	202	127
	C	87	75	2,5	33	10,6	36	1,9	46	97
	D	33	26	2,1	10	2,7	10	1,8	21	75
Oost	1- 5 ha	8	7	3,6	3	5,0	1	4,0	5	77
	5-10 "	13	13	5,1	8	6,4	5	4,0	10	110
	10-15 "	1	1	4,0	1	4,0	-	-	1	240
	15-20 "	4	3	4,7	-	-	-	-	4	50
	20-30 "	19	17	5,2	2	7,5	-	-	9	36
	≥30 "	13	9	7,7	1	1,0	-	-	9	50
	totaal	58	50	5,3	15	5,7	6	4,0	38	71
	C	20	19	1,7	8	4,6	2	2,0	11	50
	D	9	7	2,0	2	2,0	-	-	4	53
Overijsels zand- en veen- gebied (alle bedrijven)		:	:	5,5 ¹⁾	:	3,7 ²⁾	:	2,5 ²⁾	:	70 ³⁾

1) van de bedrijven met rundvee

2) van de bedrijven met varkens

3) van de bedrijven met kippen.

Bron: C.B.S. mei 1956

1475

GRASLANDGEBRUIK

Gebied	Groep	Grootte- klasse	Oppervlakte cultuur- grond in ha	Percentage van de cultuurgrond		Stuks grootvee per 100 ha		Aantal melk- koelen per 100 ha	
				gras- land + kunst- weide	voeder- gewas- sen	grasland + kunst- weide	voeder- gewassen	grasland + kunst- weide	voeder- gewassen
West	A+B	1-5 ha	322,16	68	73	170	159	143	133
		5-10 "	964,68	64	69	144	134	133	124
		10-15 "	276,16	61	64	156	150	113	108
		15-20 "	125,10	39	40	181	173	127	121
		20-30 "	93,93	52	54	138	135	96	93
		≥30 "	153,50	17	18	211	205	97	94
		totaal	1935,53	59	62	175	166	128	121
	C		237,32	70	73	161	153	113	108
	D		72,29	70	74	135	127	107	101
Oost	A+B	1-5 ha	25,70	65	70	163	153	149	139
		5-10 "	91,36	48	51	205	193	151	142
		10-15 "	11,40	26	28	200	188	133	125
		15-20 "	70,40	16	17	205	191	127	119
		20-30 "	474,60	18	19	186	173	106	98
		≥30 "	576,92	14	14	158	155	86	84
		totaal	1250,38	19	20	179	170	112	106
	C		57,75	39	42	176	163	145	135
	D		19,06	66	70	131	125	111	106
Overijsels zand- en veen- gebied (alle bedrijven)			4372	57	59	182	175	116	112

Bron: C.B.S. mei 1956

L.E.I.
1475

M E C H A N I S A T I E

Groep	Grootte- klasse	Aantal bedrij- ven	Oppervlakte cultuur- grond in ha	Aantal werk- paarden per bedrijf	Aantal bedrijven dat gebruik maakt van					Aantal werk- paarden per be- drijf	Oppervlakte cultuur- grond in ha	Aantal bedrij- ven	Aantal bedrijven dat gebruik maakt van					
					trek- kers	melk- mach- ne	motor- spuit	graan- maai- zelf- binder	aard- appel- rooier				trekker	melk- mach- ne	motor- spuit	graan- maai- zelf- binder	aard- appel- rooier	
A+B	1-5 ha	89	322,16	0,39	-	-	-	-	-	0,13	25,70	8	-	-	-	-	-	-
	5-10 "	134	964,68	0,93	2	-	-	-	-	0,92	91,36	13	-	-	-	1	-	-
	10-15 "	23	276,16	1,04	1	1	-	-	-	1,00	11,40	1	-	-	-	-	-	-
	15-20 "	7	125,10	1,29	2	-	-	-	-	1,50	70,40	4	-	-	-	1	1	1
	20-30 "	4	93,93	1,75	2	-	-	-	-	1,26	474,60	19	13	-	-	1	12	4
	≥30 "	4	153,50	1,75	3	1	-	-	-	1,85	576,92	13	12	1	-	-	9	8
	totaal	261	1935,53	0,79	10	2	2	9	-	1,17	1250,38	58	26	1	1	23	13	13
C		87	237,32	0,16	1	-	-	1	-	0,10	57,75	20	-	-	-	-	-	-
D		33	72,29	0,06	-	-	-	-	-	-	19,06	9	-	-	-	-	-	-
					West								Oost					

Bron: C.B.S. mei 1955

ARBEIDSBEBEHOEFTE, - AANBOD EN -EFFECT

Gebied	Groep	Grootte- klasse	Aantal bedrijven	Oppervlakte cultuur- grond in ha	Arbeidsbehoefte in standaarduren per ha cultuurgrond										Arbeidsaanbod in vol- waardige arbeidskrachten				Cultuur- grond per volwaar- dige arbeids- kracht in ha	Arbeids- effect in stand.- uren per volwaar- dige ar- beidskracht
					in totaal	voor rond- vee	voor var- kens	voor paar- den	voor kip- pen	voor over- de gehele vee- stapel	voor de cultuur- grond	waarvan voor			in totaal	per bedrijf	per 100 ha cultuur- grond			
												bouw- land	gras- land	tuin- land						
West	A + B	1- 5 ha	89	322,16	693	266	69	21	105	0	461	144	68	20	101,43	1,14	31,5	3,18	2201	
		5-10 "	134	964,68	579	234	47	22	60	0	363	147	65	4	202,14	1,51	21,0	4,77	2765	
		10-15 "	23	276,16	496	191	26	15	28	0	260	174	61	1	46,96	2,04	17,0	5,88	2917	
		15-20 "	7	125,10	477	134	21	13	16	-	184	293	38	-	18,35	2,62	14,7	6,82	3251	
		20-30 "	4	93,93	448	138	35	13	9	-	195	201	52	-	13,00	3,25	13,8	7,23	3237	
		≥ 30 "	4	153,50	418	46	3	8	3	-	60	358	340	16	-	17,05	4,26	11,1	9,00	3760
		totaal	261	1935,53	561	206	42	20	53	0	321	175	59	6	398,93	1,53	20,6	4,85	2720	
	C		87	237,32	598	218	88	10	75	-	391	131	70	6	58,43	0,67	24,6	4,06	2430	
	D		33	72,29	558	205	40	5	87	0	337	143	70	8	25,00	0,76	34,6	2,89	1613	
Oost	A + B	1- 5 ha	8	25,70	639	267	39	7	60	-	373	110	65	91	7,55	0,94	29,4	3,40	2177	
		5-10 "	13	91,36	559	199	44	23	48	0	314	189	48	8	19,49	1,50	21,3	4,69	2619	
		10-15 "	1	11,40	517	97	14	15	84	-	210	281	25	-	2,02	2,02	17,7	6,64	2920	
		15-20 "	4	70,40	400	55	-	15	11	-	81	303	16	-	10,87	2,72	15,4	6,48	2567	
		20-30 "	19	474,60	371	51	1	10	3	-	65	298	18	-	60,31	3,35	12,7	7,87	2919	
		≥ 30 "	13	576,92	359	52	2	8	4	-	66	293	273	20	-	27,09	3,39	12,0	8,31	2984
		totaal	58	1250,38	355	33	0	7	3	-	43	298	14	-	69,49	5,35	12,0	8,30	2947	
	C		20	57,75	512	157	33	6	38	-	234	224	39	15	15,56	0,78	26,9	3,71	1902	
	D		9	19,06	488	202	8	-	45	-	255	109	66	58	5,41	0,60	28,4	3,52	1720	

Bron: C.B.S. met 1956, december 1956.

VREEMDE ARBEIDSKRACHTEN

Gebied	Groep	Grootte- klasse	Aantal bedrijven	Aantal bedrijven met vaste vreemde arbeids- krachten	Aantal bedrijven met tijdelijke vreemde arbeids- krachten	aantal arbeids- weken	Tijdelijke vreemde arbeidskrachten				
							waarvan in de periode				
							dec.'55	mrt.'56	juni.'56	sept.'56	
West	A+B	1- 5 ha	89	4	54	111	1	12	66	32	
		5-10 "	134	5	87	217	1	32	100	84	
		10-15 "	23	7	17	211	13	51	67	80	
		15-20 "	7	4	5	79	-	4	24	51	
		20-30 "	4	4	4	24	3	1	6	14	
		≥30 "	4	3	4	299	6	61	94	138	
		totaal	261	27	171	941	24	161	357	399	
Oost	A+B	1- 5 ha	8	-	3	3	-	-	2	1	
		5-10 "	13	1	5	31	4	7	12	8	
		10-15 "	1	-	1	36	-	10	12	14	
		15-20 "	4	4	4	125	5	16	18	86	
		20-30 "	19	18	19	603	42	40	151	370	
		≥30 "	13	13	13	1089	75	185	310	519	
		totaal	58	36	45	1887	126	258	505	998	
	C		20	1	4	79	3	11	24	41	
			9	-	3	19	-	-	13	6	

Bron: C.B.S. dec.1956

Bijlage XII

VERKAVELING

Gebied	Groep	Grootte- klasse	Aan- tal bedrij- ven	Oppervlakte cultuur- gr. in ha	Kavels		Gemid- delde kavel- grootte in ha
					aantal	aantal per bedrijf	
West	A+B	1- 5 ha	89	322,16	137	1,5	2,35
		5-10 "	134	964,68	265	2,0	3,64
		10-15 "	23	276,16	48	2,1	5,75
		15-20 "	7	125,10	16	2,3	7,82
		20-30 "	4	93,93	16	4,0	5,87
		>30 "	4	153,50	19	4,8	8,08
		totaal	261	1935,53	501	1,9	3,86
Oost	C		87	237,32	121	1,4	1,96
	D		33	72,29	38	1,2	1,90
	A+B	1- 5 ha	8	25,70	11	1,4	2,34
		5-10 "	13	91,36	31	2,4	2,95
		10-15 "	1	11,40	3	3,0	3,80
		15-20 "	4	70,40	7	1,8	10,06
		20-30 "	19	474,60	37	1,9	12,83
		>30 "	13	576,92	35	2,7	16,48
		totaal	58	1250,38	124	2,1	10,08
Overijsels zand- en veen- gebied (alle bedrijven)	C		20	57,75	31	1,6	1,86
	D		9	19,06	11	1,2	1,73
			529	43572	15287	2,9	2,81

L.E.I.
1475

OPENBARE NUTSVOORZIENINGEN

Groep	Grootte-klasse	Aantal bedrijven	Percentage bedrijven aangesloten op			Aantal bedrijven	Percentage bedrijven aangesloten op		
			het electri- citeits- net	waarvan gebruik maken van kracht- stroom	de water- leiding		het electri- citeits- net	waarvan gebruik maken van kracht- stroom	de water- leiding
A+B	1- 5 ha	89	97	7	61	8	100	-	75
	5-10 "	134	96	13	74	13	100	8	54
	10-15 "	23	100	35	83	1	100	100	100
	15-20 "	7	100	29	86	4	100	-	75
	20-30 "	4	75	50	50	19	100	37	89
	≥30 "	4	100	50	75	13	100	54	100
	totaal	261	96	15	70	58	100	28	81
C		87	93	5	74	20	95	5	80
D		33	100	-	82	9	89	-	78
Overijsels zand- en veengebied (alle bedrijven)		6337	86	18	47	Oost			
			West						

Bron: C.B.S. mei 1955

Bijlage XV

LEEFTIJDINDDELING VAN DE BEDRIJFSHOOFDEN

Gebied	Groep	Grootte- klasse	Aantal bedrijfs- hoofden	Percentage van de bedrijfshoofden in de leeftijdsklasse				
				< 35 jr	35-45 jaar	45-55 jaar	55-65 jaar	≥ 65 jr
West	A + B	1- 5 ha	89	11	18	29	25	17
		5-10 "	134	14	25	20	22	19
		10-15 "	23	-	35	35	26	4
		15-20 "	7	14	-	29	57	-
		20-30 "	4	-	25	25	25	25
		≥ 30 "	4	-	75	-	-	25
		totaal	261	12	23	25	24	16
	C		87	15	20	32	26	7
	D		32 ¹⁾	-	3	3	28	66
Oost	A + B	1- 5 ha	8	-	13	25	25	37
		5-10 "	13	-	31	31	31	7
		10-15 "	1	-	100	-	-	-
		15-20 "	4	-	25	25	50	-
		20-30 "	19	21	32	10	16	21
		≥ 30 "	13	15	15	39	23	8
		totaal	58	10	26	24	24	16
	C		20	20	15	30	30	5
	D		9	-	-	-	44	56
Schuine- sloot Lutter- scheiding	A + B	1- 5 ha	97	10	18	29	25	18
		5-10 "	147	13	25	21	23	18
		10-15 "	24	-	38	33	25	4
		15-20 "	11	9	9	27	55	-
		20-30 "	23	17	31	13	17	22
		≥ 30 "	17	12	29	29	18	12
		totaal	319	11	24	25	24	16
	C		107	16	19	32	27	7
	D		41 ¹⁾	-	2	2	32	64

1) Excl. 1 klooster.

Bron: C.B.S. Mei 1956.

MEEWERKENDE GEZINSLEDEN

Gebied	Groep	Grootte- klasse	Aantal bedrij- ven	Aantal zoons ¹⁾		Aantal andere mannelijke gezins- leden		Aantal meewer- kende vrouwe- lijke gezins- leden	Aantal bedrijven met één meewerker- met meer dan één meewerker- de zoon de zoon					zonder meewer- kende zoons
				volledig meewer- kend	gedeelte- lijk mee- werkend	volledig meewer- kend	gedeelte- lijk mee- werkend		alleen volledig meewer- kend	minstens één vol- ledig mee- werkend	allen ge- deelte- lijk mee- werkend			
West	A + B	1- 5 ha	89	6	12	-	12	53	6	12	-	-	-	71
		5-10 "	134	39	20	3	14	96	32	17	2	3	-	80
		10-15 "	23	7	5	1	1	18	6	4	-	1	-	12
		15-20 "	7	5	1	-	-	6	4	-	-	-	-	2
		20-30 "	4	1	2	1	2	3	-	-	-	1	-	3
		≥ 30 "	4	4	-	-	-	2	1	-	-	-	2	
		totaal	261	62	40	5	29	178	49	33	3	6	-	170
	C		87	5	7	-	15	57	5	7	-	-	-	75
	D		32	1	-	-	6	7	1	-	-	-	-	31
Oost	A + B	1- 5 ha	8	4	-	-	1	3	4	-	-	-	-	4
		5-10 "	13	2	2	-	3	11	2	-	-	1	-	10
		10-15 "	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
		15-20 "	4	1	3	-	-	1	1	3	-	2	1	-
		20-30 "	19	7	4	1	1	6	2	3	2	-	-	11
		≥ 30 "	13	6	-	2	-	1	2	-	2	-	9	
		totaal	58	20	9	3	5	23	11	6	4	1	1	35
	C		20	-	5	-	2	16	-	2	-	-	1	17
	D		9	-	-	-	2	4	-	-	-	-	-	9

1) Het aantal zoons kan niet precies worden vastgesteld.

Bron: C.B.S. December 1956

MEEWERKENDE ZOONS OP BEDRIJVEN, WAARVAN HET BEDRIJFSHOOFD \geq 65 JAAR IS

Gebied	Groep	Grootte- klasse	Aantal bedrijven	Aantal bedrijven waar bedrijfs- hoofd ≥ 65 jr is 1)	Waarvan					zonder mee- werkende zoons
					met een meewerkende zoon		met meer dan een meewerkende zoon			
					volledig meewerkend	gedeelte- lijk mee- werkend	alleen vol- ledig mee- werkend	minstens één vol- ledig mee- werkend	alleen gedeelte- lijk mee- werkend	
West	A+B	1- 5 ha	89	10	2	1	-	-	-	7
		5-10 "	134	18	13	1	1	-	-	2
		10-15 "	23	2	2	-	-	-	-	-
		15-20 "	7	-	-	-	-	-	-	-
		20-30 "	4	1	-	-	1	-	-	-
		≥ 30	4	1	-	-	1	-	-	-
		totaal	261	32	17	2	2	2	-	9
	C		87	2	-	-	-	-	-	2
	D		32	19	-	-	-	-	-	19
Oost	A+B	1- 5 ha	8	1	-	-	-	-	-	1
		5-10 "	13	1	-	-	-	-	-	1
		10-15 "	1	-	-	-	-	-	-	-
		15-20 "	4	-	-	-	-	-	-	-
		20-30 "	19	3	2	-	-	1	-	-
		≥ 30 "	13	-	-	-	-	-	-	-
		totaal	58	5	2	-	-	1	-	2
	C		20	1	-	-	-	-	-	1
	D		9	4	-	-	-	-	-	4

1) Volgens landbouwtelling december 1956.

Bron: C.B.S. December 1956.

[illegible]

5241

STANDSORGANISATIES

Gebied	Organisatie	Aantal			Acti- viteits- index	Gemid- delde opkomst op bijeën- komsten
		bijeën- komsten	afde- lingen	leden		
Slagharen De Krim Lutten	O.L.M.	6	2	67	1,34	15
	C.B.T.B.	13	3	155	2,48	30
	A.B.T.B.	4	1	79	1,41	28
	totaal	23	6	301	1,98	26
Overijsels zand- en veengebied	O.L.M.	32	11	1063	1,09	36
	C.B.T.B.	75	17	1027	1,95	27
	A.B.T.B.	26	5	245	2,54	24
	totaal	133	33	2335	1,62	28
Provincie Overijssel	O.L.M.	155	50	5349	0,89	31
	C.B.T.B.	197	45	2681	1,97	27
	A.B.T.B.	253	59	5086	2,27	46
	totaal	605	154	13116	1,65	36

Bron: L.E.I.